

УДК 338.246.025.2:36.77:338.3

Вдовенко Л.О.

ДЕРЖАВНА РЕГУЛЯТОРНА ПОЛІТИКА КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

Вінницький національний аграрний університет

В статті аналізуються переваги та недоліки запровадженої програми державної фінансової підтримки здешевлення вартості кредитів через механізм часткової компенсації процентних ставок за кредитами та його вплив на ефективність діяльності підприємств аграрного бізнесу

Ключові слова: банківське кредитування, механізм здешевлення кредиту, процентна ставка, короткострокові кредити, середньострокові кредити, довгострокові кредити, кредитоспроможність, застава

Вступ. В умовах побудови ринкової моделі економіки кредитні відносини аграрних підприємств з банківською системою залишаються ключовими, тому сьогодні без ефективного державного регулювання кредитного забезпечення галузі сільського господарства неможливо обійтися.

З метою подолання негативних тенденцій та створення умов для позитивної динаміки розвитку аграрного сектору, за період незалежності України, була прийнята низка законів, що регламентують державну підтримку розвитку сільського господарства, однак найбільш дієвими, як показала вітчизняна практика, виявилось запровадження програми державної фінансової підтримки здешевлення вартості кредитів через механізм часткової компенсації процентних ставок за кредитами.

Проблеми кредитування та вдосконалення кредитних відносин в АПК досліджують М.Я.Дем'яненко, В.М.Алексійчук, П.Т.Саблук, М.І.Савлук, Т.Т.Ковальчук та ін. Однак, питання пошуку нових ринкових механізмів щодо кредитування аграрних підприємств є актуальними сьогодні в зв'язку із

скороченням обсягів бюджетного фінансування на підтримку аграрного сектору економіки.

Метою наукової статті є аналіз переваг та недоліків запровадженої програми державної фінансової підтримки та його вплив на ефективність діяльності аграрних підприємств.

Встановлено, що найбільш стримуючим фактором банківського кредитування аграрних підприємств є відсутність ліквідної застави у більшості з них, тому важливе місце посідає механізм пільгового кредитування, із запровадженням якого розпочалися кардинальні зміни у кредитному забезпеченні аграрного сектора економіки.

Про дієвість такої державної програми свідчить зростання обсягів залучених кредитів впродовж 2000-2008 рр.. (з 2,1 млрд.грн. в 2000 р. до 20,1 млрд.грн. в 2008 р.) в 9,5 раза та кількості наданих пільгових кредитів (з 0,8 млрд. грн.. в 2000 р. до 15,1 млрд.грн. в 2008 р.) в 18,8 раза. Найбільш динамічно зросла сума залучених кредитних ресурсів саме в 2005 р. - 10,4 млрд. грн., в тому числі 73% пільгових, що в 5 разів більше загальних обсягів кредитних ресурсів 2000 р., в 10 разів - пільгових кредитів (рис.1).

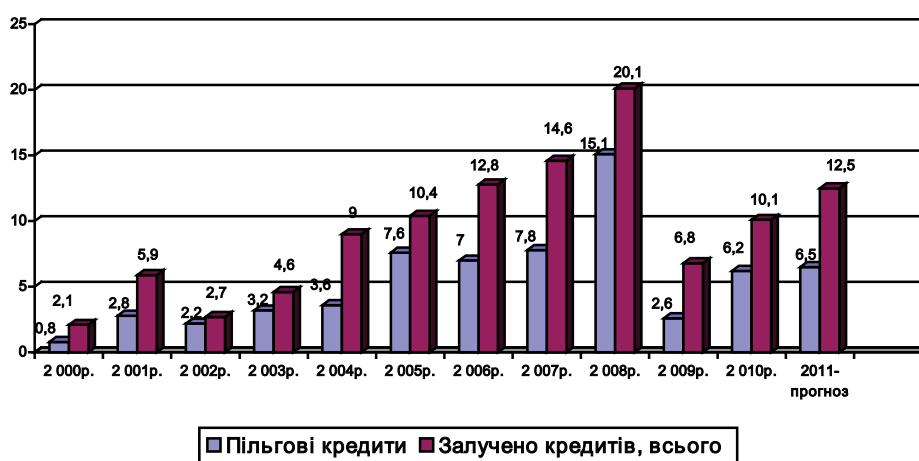

Рис. 1 Динаміка кредитування підприємств АПК України у 2000-2011 роках, млрд. грн.*

*Джерело: [7].

Застосування механізму здешевлення вартості кредитів дозволило призупинити спад виробництва, вивести більшість аграрних підприємств на

рентабельний рівень діяльності та отримати перші за тривалий період прибутки у всіх регіонах України. Так, стрімке зростання (в 2 рази) обсягів кредитування в 2005 р. проти попереднього року (з 339279 тис. грн. до 615791,9 тис.грн.) сприяло зростанню прибутку підприємств в 1,3 рази та рентабельності з 8,8% до 12,6% відповідно.

Запроваджений механізм впродовж 2000-2003 рр.. був орієнтований на підтримку короткострокового кредитування аграрних підприємств, оскільки часткове відшкодування процентної ставки за кредитами згідно процедури надання компенсації здійснювалось до 1 грудня поточного року, що є одним із недоліків цього етапу, разом із жорсткою прив'язкою розміру відшкодування до облікової ставки Національного банку України, що призводило до збільшення реальної вартості кредиту. Зокрема, впродовж 2000-2001 рр.. розмір часткової компенсації процентної ставки становив 50% від розміру облікової ставки Національного банку України, але не нижче 17,5% річних в 2000 р.; в 2001 р. – такий же розмір був встановлений для інших підприємств агропромислового комплексу, для решти підприємств - відповідно 70% розміру облікової ставки.

В 2001 році дія державної програми фінансової підтримки поширюється на інших позичальників, а саме: на зернозаготівельні підприємства та підприємства для здійснення заставних операцій із зерном.

Характерною особливістю даного механізму в 2002-2003 рр.. є обмеженість бюджетних коштів, призначених на покриття процентної ставки, свідченням чого є вказане цільове спрямування отриманих кредитів – «виключно на закупівлю кормів, мінеральних добрив, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, запчастин для ремонту с.-г. техніки, с.-г. техніки вітчизняного виробництва», а в 2003 році ще одним напрямом цільового спрямування є «сплата страхових платежів за обов'язковими видами страхування, закупівлею худоби та птиці». Крім того, особливістю механізму в 2003 році є те, що окремою цільовою програмою виділена фінансова підтримка вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки та

можливості відшкодування частини процентної ставки не лише за кредитами комерційних банків, а й за кредитами кредитних спілок сільськогосподарським товаровиробникам.

Починаючи з 2004 року уряд запровадив державну програму фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення довгострокових кредитів. В цей період розширюється коло позичальників, які претендують до участі в програмі державної фінансової підтримки, якими є ще й рибницькі, рибальські, риболовецькі господарства, цукрові заводи; підприємства споживчої кооперації; ремонтні, сервісні підприємства.

Розмір часткової компенсації за кредитами впродовж 2004-2006 рр. здійснюється диференційовано залежно від позичальника, кредитора, валюти, строку та цільового призначення кредиту.

Незважаючи на динамічне зростання загальної суми залучених кредитів (з 10,4 млрд.грн. в 2005 р. до 12,8 млрд.грн. в 2006 р. (рис. 1)) в той же час спостерігається зменшення обсягів пільгових кредитів залучених підприємствами агропромислового комплексу України (з 7,6 млрд.грн. до 7 млрд.грн.) за цей період.

Демяненко М.Я. [1] вважає, що «така ситуація пов'язана як із запровадженням нових умов реалізації механізму кредитної субсидії для підприємств АПК, які в сукупності знизили доступність банківських кредитів, так і посиленням орієнтованості кредитної політики банків на споживче та житлове кредитування населення».

Починаючи з 2007 року розширилось коло позичальників серед інших підприємств АПК (хлібозаготівельні, борошномельні, хлібопекарські, крупозаводи, комбікормові, консервні, м'ясопереробні, молокопереробні, та хлібопекарські підприємства, ДАК «Хліб України» та її дочірні підприємства), які характеризуються вищою кредитоспроможністю і стають конкурентами для сільськогосподарських товаровиробників.

Поява більш кредитоспроможних, ніж сільськогосподарські підприємства

позичальників за програмою здешевлення зумовила адекватну реакцію банків щодо нарощення питомої ваги кредитування інших підприємств АПК при зменшенні питомої ваги кредитів, наданих сільськогосподарським підприємствам [1].

Так, зокрема, у Вінницькій області, в 2007 році частка прокредитованих витрат сільськогосподарським підприємствам зменшилася проти попереднього року з 50,3% до 45,1%; зменшились в цей період вдвічі сума отриманого підприємствами АПК прибутку (з 223635,3 тис.грн. в 2006 р. до 110507,5 тис.грн. в 2007 р.) та рентабельність підприємств АПК (з 15,4% в 2006 р. до 7% в 2007 р.) [2].

Отже, аналіз діючого механізму здешевлення кредитів впродовж 2000-2007 рр., свідчить про постійні його зміни, що характеризується як позитивними так і негативними тенденціями впливу на кредитне забезпечення аграрних підприємств.

Позитивною тенденцією було динамічне зростання обсягів наданих кредитів, в тому числі пільгових, що в цілому позначилось на ефективності підприємницької діяльності аграрних підприємств, особливо впродовж 2002-2005 рр.. За цей період розширюється коло позичальників, вдосконалюється механізм здешевлення кредитів через запровадження часткової компенсації не лише за короткостроковими кредитами, як це було на початкових етапах, а й за середньостроковими та довгостроковими кредитами. Однак, розширення кола більш кредитоспроможних позичальників негативно відобразилось на кредитуванні саме сільськогосподарських товаровиробників, яким стало важко конкурувати з іншими підприємствами АПК.

Негативними тенденціями запровадженого механізму на перших етапах його застосування на практиці були його недосконалість, недостатність коштів в бюджеті для покриття частини процентної ставки, прив'язка розміру відшкодування до облікової ставки НБУ, обмеженість строку надання компенсації до 1 грудня, що призвело до неможливості скористатися правом на здешевлення кредиту в разі специфіки галузі, низька активність комерційних

банків до співпраці з сільськогосподарськими товаровиробниками.

Позитивною тенденцією в механізмі здешевлення кредитів в 2004-2006 рр.. є орієнтація на стимулювання саме аграрного сектора економіки і пріоритетних напрямів його розвитку, підтвердженням чого є найбільший розмір відшкодування процентної ставки за довгостроковими кредитами, для позичальників – сільськогосподарським підприємствам і в якості цільового призначення – найбільша частка відшкодовувалася на витрати, пов'язані із придбанням основних засобів сільськогосподарського призначення.

Визначення розміру часткової компенсації диференційовано залежно від позичальника, кредитора, валюти, строку та цільового призначення кредиту ускладнювало процедуру здешевлення, тому з 2007 року вносяться зміни в діючий механізм, згідно яким розмір компенсації відсоткової ставки за кредитами визначався залежно від строку та валюти кредиту: так, зокремаЮ компенсація за короткостроковими кредитами надається в національній валюті в розмірі облікової ставки НБУ; в іноземній валюті – у розмірі 6% річних. Компенсація за середньостроковими кредитами надається в національній валюті в розмірі облікової ставки НБУ, в іноземній валюті – у розмірі 5% річних.

Цільовим спрямуванням короткострокових кредитів є придбання сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів, обладнання та с.-г. інвентарю, запасних частин для ремонту сільськогосподарської та зрошувальної техніки, оплати послуг за виконанні ремонтні роботи, а середньострокових - придбання обладнання для заводів з виробництва біопалива, переробки харчових продуктів, тваринницьких та птахівничих комплексів; будівництва та реконструкції заводів з виробництва біопалива і переробки харчових продуктів; придбання сировини та інгредієнтів для виробництва комбікормів.

В 2008 році відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України (від 27 лютого 2008 р. № 126) «Про внесення змін у Порядок використання у 2008 році коштів передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової

підтримки підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів» було змінено механізм пільгового кредитування аграріїв : було передбачено аграрним підприємствам надання компенсації частини сплаченої відсоткової ставки по залученим ними в банках короткострокових кредитів терміном погашення до 12 місяців; середньострокових – від 12 до 36 місяців; довгострокових кредитів – терміном від 36 до 60 календарних місяців.

При цьому у зв'язку з умовами, спричиненими світовою фінансовою кризою, збільшується строк, на який було надано кредит, на період його пролонгації банком, але не більш як до 1 червня 2009 року.

Компенсації : за короткостроковими кредитами, залученими у поточному році та перехідними короткостроковими кредитами, залученими у 2007 році;

- за середньостроковими кредитами, залученими у поточному році, перехідними середньостроковими кредитами, залученими у 2007 році, а також за перехідними середньостроковими кредитами, залученими у 2005 - 2006 роках (за умови, що сума відсотків за користування такими кредитами та за додатково укладеними договорами, предметом яких є надання банківських послуг (розрахункове обслуговування кредиту, розгляд кредитного проекту, управління кредитом, консультаційні послуги), не перевищувала у національній валюті 20 відсотків річних);

- за довгостроковими кредитами, залученими виключно у поточному році, надаються у національній валюті в розмірі облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 8,5 відсотка річних.

Особливістю механізму здешевлення кредитів в 2008 р. є відмінність за термінами кредитів їх цільового спрямування : зокрема, цільовим спрямуванням отриманих короткострокових позик є, в основному, покриття виробничих витрат в поточному році по всіх групах позичальників.

За середньострокових кредитів існує більш ширший спектр цільового спрямування отриманих позичальниками позик в 2008 р. та ширше коло позичальників, до яких окрім сільськогосподарських товаровиробників, інших

підприємств АПК; рибницьких, рибальських, риболовецьких господарств; цукрових заводів; підприємств споживчої кооперації відносять також ремонтні, сервісні підприємства; підприємства агрохімсервісного обслуговування.

Перелік позичальників-суб'єктів пільгового довгострокового кредитування, яким надається компенсація, дещо звужений, включаючи лише сільськогосподарські підприємства, підприємства агропромислового комплексу та суб'єкти господарювання, що залучають кредити для будівництва та реконструкції оптових ринків сільськогосподарської продукції, які згідно з проектно-кошторисною документацією призначені виключно для оптової закупівлі сільськогосподарської продукції у сільськогосподарських товаровиробників та її оптової реалізації.

Сільськогосподарським підприємствам за кредитами, залученими у 2007 і 2008 роках для будівництва птахівничих комплексів та систем зрошення, компенсація надається у національній валюті в розмірі 1,2 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, згідно з якими надавався кредит, та в іноземній валюті у розмірі 8,5 відсотка річних.

Сільськогосподарським підприємствам компенсація за кредитами, залученими у 2007 і 2008 роках для будівництва і реконструкції приміщень, придбання обладнання і техніки для утримання і обслуговування тварин (крім птиці) та закупівлі племінної худоби, надається у національній валюті у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, згідно з якими надано кредит, в іноземній валюті у розмірі 8,5 відсотка річних.

Сільськогосподарським підприємствам, підприємствам агропромислового комплексу (хлібозаготівельні, борошномельні, хлібопекарські, комбікормові, крупозаводи, спиртові заводи) за довгостроковими кредитами, залученими виключно у поточному році для будівництва елеваторів та підлогових складів

для зберігання зернових і олійних культур, компенсація надається у національній валюті у розмірі 1,5 облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, згідно з якими надано кредит, та в іноземній валюті у розмірі 8,5 відсотка річних.

Претендують на отримання фінансової допомоги підприємства агропромислового комплексу, що зазнали збитків внаслідок стихійного лиха, яке сталося в червні - липні 2008 р., за залученими виключно у поточному році довгостроковими кредитами у національній валюті в розмірах, передбачених кредитними договорами, але не вище подвійної облікової ставки Національного банку, та суми фактичних збитків за відрахуванням їх часткового відшкодування згідно з прийнятими конкурсними комісіями рішеннями щодо суми компенсації за коротко- та середньостроковими кредитами в розмірах, передбачених кредитними договорами, але не вище подвійної облікової ставки Національного банку. При цьому компенсація в розмірі подвійної облікової ставки Національного банку надається до 1 жовтня 2009 року.

В 2008 році спостерігаємо стрімке зростання обсягу залучених кредитних ресурсів підприємствами України в порівнянні з попереднім роком з 14,6 млрд.грн. до 20,1 млрд.грн. або в 1,4 рази та значне зростання суми пільгових кредитів з 7,8 млрд.грн. в 2007 р. до 15,1 млрд.грн. в 2008 р. (проти періоду 2005-2007 рр..) або майже в 2 рази, що пояснюється розширенням кола позичальників і напрямів цільового спрямування одержаних позик, що підлягають частковій компенсації ставки процента.

Наступним етапом є 2010 рік, де Постановою Кабінету Міністрів України від 11 серпня 2010 р. № 794 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів» визначений механізм використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації відсоткової ставки за залученими суб'єктами

господарювання агропромислового комплексу короткостроковими кредитами строком до 12, середньостроковими - до 36, довгостроковими - від 36 календарних місяців.

Компенсація надається позичальникам за кредитами, залученими у національній валюті у розмірі подвійної облікової ставки Національного банку, що діє на дату нарахування відсотків за користування кредитами, та в іноземній валюті у розмірі 7 відсотків річних, але не вище розмірів, передбачених кредитними договорами, за такими напрямками:

- за короткостроковими кредитами, залученими у 2011 та поточному роках, в тому числі пролонгованими або рефінансованими у 2011 і 2012 роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році;

- за середньостроковими кредитами, залученими у поточному та трьох попередніх роках, та кредитами, пролонгованими або рефінансованими у 2010-2012 роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році;

- за довгостроковими кредитами, залученими у поточному та семи попередніх роках, та кредитами, пролонгованими або рефінансованими у 2010-2012 роках, відсотки за користування якими нараховані і сплачені у поточному році.

В 2010-2011 рр. позичальниками-суб'єктами пільгового кредитування стали ще оптові ринки сільськогосподарської продукції, а цільове спрямування отриманих позик різняться залежно від термінів кредитів.

В Держбюджеті України на 2011 рік [3] передбачена фінансова підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів у загальній сумі понад 531416,5 тис.грн., однак сума в 1,3 рази менше, ніж в 2008 р., коли аграрні підприємства отримували найбільший обсяг залучених ресурсів, в тому числі і пільгових кредитів.

У Держбюджеті України на 2012 рік [4] взагалі не передбачено коштів на фінансову підтримку підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів. Аналіз обсягів залучених кредитних ресурсів підприємствами України в 2012

році зменшився проти попереднього 2011 року на 1951,6 млн.грн. або на 26,6%.

Слід зауважити, що в 2012 році жодне підприємство в Україні не отримувало кредитів на пільгових умовах, тоді як в минулому році - було отримано 400,1 млн.грн. (частка в загальній сумі залучених коштів склала 5,5%). Порівнюючи загальні обсяги залучених кредитних ресурсів аграрними підприємствами в 2012 р. з аналогічним періодом минулого року (станом на 08.07.2012 р.) спостерігається в основному їх скорочення (в 1,0-3,9 рази) в 18 областях України [5].

Отже, можна стверджувати, що механізм часткової компенсації кредитів використано не повністю, оскільки на практиці існує відмова в наданні кредитів збитковим підприємствам, навіть за наявності застави; перепорою, особливо для новостворених аграрних підприємств, виступає відсутність кредитної історії у таких позичальників, а високі заставні вимоги до забезпечення кредитів відкидають більшість з них за межі кредитних відносин, що негативно позначається на діяльності в цілому аграрного сектора економіки.

Тобто, очікуваних результатів від бюджетного фінансування аграрного сектора економіки не отримано. Основними причинами такого стану, на думку Ботвіної Н.О. [6] є «недостатній рівень фінансування розвитку аграрної сфери, відсутність дієвого фінансового контролю в управлінні асигнуваннями, недосконалість механізмів отримання і розподілу бюджетних коштів та порушення бюджетної дисципліни при їх використанні, щорічна зміна порядків та механізмів виділення коштів з державного бюджету, несвоєчасне їх затвердження та внесення до них неодноразових змін протягом року, ускладнений порядок отримання адекватної інформації про бюджетні витрати спрямовані на розвиток аграрної сфери, наявність трансфертів сільському господарству з регіональних бюджетів, формування яких є недостатньо прозорим, наявність взаємозаліків».

Отже, незважаючи на очевидний прогрес у розвитку кредитування реального сектора економіки, на нашу думку, кредитування аграрної галузі є недостатнім і скорочується, що є недопустимим явищем зважаючи на те, що

сільське господарство і аграрне виробництво є стратегічно важливою галуззю економіки. Насторожує нестабільність фінансової підтримки, що не дає можливості аграрному сектору стабільно здійснювати підприємницьку діяльність (рис. 2)..

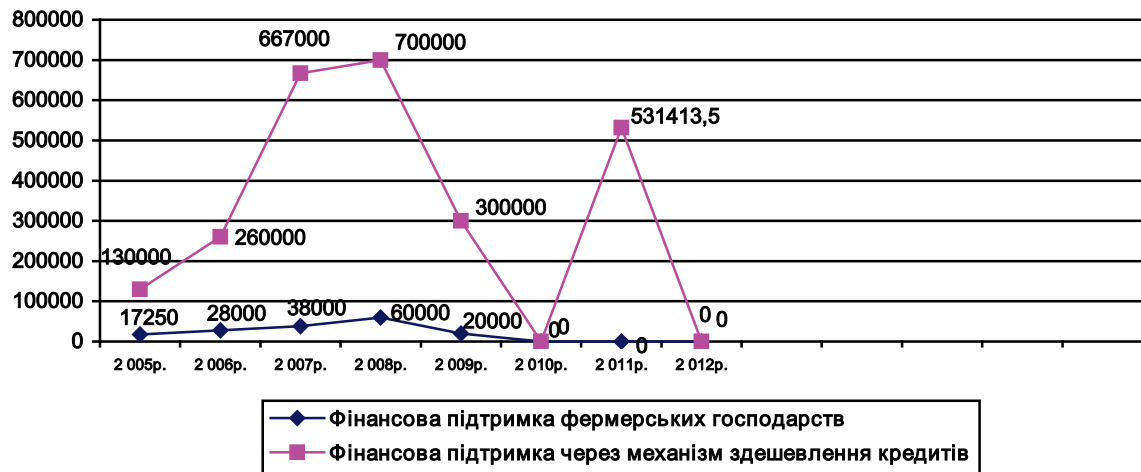

Рис.2. Виділення коштів Держбюджету України на підтримку аграрного сектора економіки у 2005-2012 рр.

*Джерело: [3;4]

Так, якщо до фінансової кризи спостерігається збільшення суми фінансової підтримки (з 130000 тис.грн. в 2005 р. до 700000 тис.грн. в 2008 р.), то в період кризи і в післякризовий період - різко скорочується державна підтримка, а в 2010 році - взагалі відсутня. Відновлення фінансування здешевлення кредитів в 2011 році є непостійною тенденцією, яка вже в 2012 році повторюється на рівні 2010 р.

Висновки. Таким чином, державна регуляторна політика аграріїв недостатньо ефективна і вимагає постійного вдосконалення механізму кредитного забезпечення. Сільське господарство здатне відродитися завдяки активній державній фінансовій підтримці, основними напрямками якої повинні стати заходи, спрямовані на підвищення якості та конкурентоспроможності їх продукції на ринку і як наслідок зростання ефективності виробництва.

Отже, державна політика має бути сфокусована на ефективність бюджетних програм підтримки, а не на збільшення фінансування аграрного

сектору економіки. Аграрний сектор економіки має бути самодостатнім у формуванні ресурсного потенціалу, що впливатиме на результативність діяльності підприємств аграрного бізнесу.

Література

1. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія / [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.]; за ред. М.Я. Демяненка.- К.:ННЦ ІАЕ, 2011.- 372 с.

2. Агропромисловий комплекс Вінницької області в 2001-2006 рр.. // Головне управління агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації; Основні економічні показники роботи сільськогосподарських підприємств за 2007 р. (статистичний бюлетень).

3.Закон України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» від 23.12.2010 р. №2857-VI [Відомості Верховної Ради України.- 2011.- №7-8.- С.206

4.Закон України «Про Державний бюджет України на 2012 рік» від 22.12.2011 р. №4282-VI [Офіційний вісник України.- 2011.- №100/1.- С. 254])

5. Джерело: офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України : www.minagro.kiev.ua / Економіка АПК / Фінанси / Кредитування та страхування

6. Джерело: офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України : www.minagro.kiev.ua / Економіка АПК / Фінанси / Кредитування та страхування

7. Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / Олена Олійник //Агробізнес сьогодні.- 2011.- №18(217).- С.50-52.